

תקשורת דו-כיוונית בין ענף תב"ל בדובר צה"ל ובין כתבי החוץ: ¹ החוליה החסרה בדיפלומטיה הציבורית בישראל

אמירה בז'רנו וכלילה מגן

הסיפור שלא נגמר: אתגרי ההסברה של מדינת ישראל

מראשית ימיה מתמודדת מדינת ישראל עם מציאות גיאופוליטית מורכבת, אשר מעוררת תהודה ציבורית רבה בעולם ומזמנת לה באופן תדיר אתגרים תקשורתיים (גולדברג, 2009; הסמן, 2008; יגר, 1986; רינגל-הופמן, 2007; שי, 2016; Catignani, 2009). לאחר מלחמת ששת הימים, וכיתר שאת לאחר שתי האינתיפאדות וכמה מבצעים צבאיים סבוכים בזירות של אוכלוסיות אזרחיות, הוצגה מדינת ישראל פעמים רבות באור שלילי ובעייתי לפני הקהילייה הבין-לאומית (חטואל רדושיצקי, 2015; Gilboa, 2009; Cull, 2006). על כן, אין זה מפתיע שמהקמתה מפעילה ישראל מערך מסועף של דיפלומטיה ציבורית, שנועד לתת מענה לסוגיות מורכבות אלה במישורין או בעקיפין, בניסיון לעורר ברעת הקהל העולמית אהדה או לכל הפחות הבנה טובה יותר של מצבה המורכב (בניהו, 2012; גודמן, 2008; כץ, 2014; שי, 2016; Sheaffer & Shenhav, 2009). מערך הדיפלומטיה הציבורית הישראלית כולל גופים רבים, ובהם לשכת העיתונות הממשלתית (לע"מ), האגף לתקשורת והסברה במשרד החוץ, המשרד לנושאים אסטרטגיים וענף תקשורת בין-לאומית (תב"ל) בחטיבת דובר צה"ל (הרכבי, 1990; שנער, 2009; Shai, 1998; Magen & Lapid, 2017; Gilboa & Shai, 2010). הגוף המתאם את המדיניות בין כלל הגופים הוא מערך ההסברה הלאומי במשרד ראש הממשלה. מערך זה הוקם בשנת 2007 על רקע ביקורת בנושא ביזור ההסברה בין גופי הדיפלומטיה הישראלית במהלך מלחמת לבנון השנייה (מבקר המדינה, 2007). התפיסה המובילה בקרב גופים העוסקים בדיפלומטיה הציבורית הישראלית היא שאם יושקעו די מאמצים וחישיבה נכונה, תוך כדי מתן מענה מקצועי ומהודק לאתגרי ההסברה, תוכל מדינת ישראל לאזן במעט את התמונה או להשפיע על טון הסיקור, גם אם לא לשנות לגמרי את המנגינה (אברהם, 2016; שנער, 2009; Gilboa, 2006). אסכולה אחרת גורסת כי כל עוד לא יחול מפנה מדיני דרמטי בשאלת הפלסטינים, מאמצי ההסברה לא יועילו באופן משמעותי (Anholt, 2009). אף על פי שהזירה המקוונת של המאה העשרים ואחת מאפשרת תקשורת בלתי אמצעית עם קהלים מגוונים מעל ראשם של שומרי הסף הקלאסיים בתקשורת המסורתית (ביגמן, 2012; דרטווה, 2015; קומנשטר-שוורץ, 2013; Heemsbergen &

(Lindgren, 2014; Attias, 2012), עדיין שמור לדיווח מאמצעי התקשורת הבין-לאומיים מקום משמעותי כמקורות מידע מרכזיים בסיקור זירות שרוה האנשים לא יגיעו אליהם בעצמם (Gilboa, 2000, 2005; Macnamara, 2010).

הודות למרכזיותה וחשיבותה של התקשורת הזרה שוקדות מדינות כל העת על בניית אסטרטגיות תקשורתיות משוכללות ויעילות, הכוללות שימוש נרחב במומחי אסטרטגיה תקשורתית ומיתוג ובשיתופי פעולה עם סוכנויות תקשורת במדינות המוצא והיעד, בהשקעה לא מבוטלת של משאבים רבים ומגוונים (Avraham & Ketter, 2008; Baum & Potter, 2008; Caldwell, Menning & Murphy, 2009; Dodd & Collins, 2010; Gilboa, 2000; Shenhav & Sheaffer, 2017).

רכיב חשוב וקריטי בשרשרת העברת המידע ממדינת ישראל אל התקשורת הזרה הוא כתבי החוץ, שהם ערוץ מרכזי להעברת מידע ממדינת ישראל אל המדינות השונות. למרכזה הפליאה, למרות הספרות הענפה העוסקת במאמצי ההסברה הישראלים ובמנגנוני הדיפלומטיה הציבורית המסועפים (לימור ולשם, 2015; שי, 2013; Avraham, 2009), מעטים המחקרים העוסקים בקבוצת אנשים ייחודית זו (ליבס ופירסט, 2005; מן, 2015; Bourdon, 2016; Cohen, 1996, 2014). ההתייחסויות לעיון במשוב ישיר מצד כתבי החוץ מועט (אבירי, 2002; מניב, 1982). לרוב נבחנת מידת הצלחתם של גופי הדיפלומטיה הציבורית במשימתם בניתוח התוצרים התקשורתיים, התכנים המתפרסמים על ישראל בפרסומים הזרים ובמעקב אחר המקורות המספקים את התכנים הללו. גופי הדיפלומטיה השונים מנטרים את הפרסומים ומנתחים אותם בניסיון להבין את הדברים: האם הסיקור נושא אופי שלילי, חיובי או מאוזן? מי הם העיתונאים שמרבים לכתוב על הזירה הישראלית? באילו הקשרים ובאיזה אופן? (הופשטיין, 2009; Cohen, 2014; Shenhav & Sheaffer, 2010). זו תרומה חשובה להבנת התמונה, אך היא חלקית בלבד, בעיקר שכן נעדר ממנה מרכיב משמעותי: תפיסות כתבי החוץ את התנהלותם של גופי ההסברה. במאמר נתמקד בגוף שנעדר כמעט לחלוטין מספרות המחקר על גופי הדיפלומטיה בישראל: ענף תב"ל בחטיבת דובר צה"ל.

קהיליית כתבי החוץ וייחודה בעולם התקשורת

המחקר הדין בסיקור הבין-לאומי של זירות סכסוך ומשבר הוא רחב מאוד (Alberg, 2015; Choi, 2010; Hachten & Scotton, 2012; Curran, 2012). מחקרים רבים עוסקים באופי הסיקור ובפרקטיקות העיתונאיות הייחודיות לכתבי החוץ (Carruthers, 2011; Seib, 2005; Hachigian & Hallahan, 2003). יש הטוענים כי כתבי החוץ משפיעים על התפתחות האירועים בעצם נוכחותם בשטח (Barkho, 2010; Dell'orto, 2015). מחקרים אחרים ממפים את הגורמים המעצבים את דרכי ואופי הסיקור של הכתבים הללו (Boudana, 2010; Bourdon, 2016; Fridman, 2014; Murell, 2014; Kampf, 2014). כך, למשל, הציע בורקרד בלאסי לבחון את אופי הסיקור בהתייחס

למרכיבים מספר ובהם המצב באזור הסכסוך, האקלים הציבורי, תשומת הלב שהסכסוך מקבל בארץ המוצא, כמו גם בכתב: האם מדובר ב"כתב היברידי" או ב"כתב מומחה"? הכתב ההיברידי מנוסה בדיווחי מלחמה, אך חסר מומחיות ורקע בסכסוך הספציפי הנדון, והכתב המומחה חי במדינה לאורך זמן וניחן בהבנה מעמיקה של ההקשרים ההיסטוריים והגיאוגרפיים של הסכסוך (Blasi, 2009).

קרבה תרבותית של הכתב למדינה שהוא מסקר עולה אף היא מספרות המחקר כגורם המעצב את אופן הסיקור (Zaharopoulos, 1990; Avraham & Ketter, 2008). ישנם חוקרים הטוענים כי המרכיב האידיאולוגי של כתבי החוץ הוא הגורם המשפיע ביותר על הסיקור החדשותי שלהם (Bourdon, 2016). לעומתם יש הסוברים כי היחסים בין הכתבים כמקבלי מידע ובין גופים המשמשים כמקורות מידע הם הגורם המרכזי שמכתיב את אופן הסיקור. למשל, הסוציולוג הרברט נס טען כי על פי רוב הכתבים מדווחים "מה שהמקורות אומרים להם" (Gans, 2004, p. 46). במחקר אחר נטען כי אומנם למקורות המידע יש יתרון על פני הכתבים בקביעת סדר היום בנושאים פוליטיים, אולם בכל הנוגע למסגור התכנים החדשותיים דווקא הכתבים הם בעלי הכוח (Stromback & Nord, 2008). מקומם של שיקולים ולחצים כלכליים אף הוא לא נפקד מן הגורמים המעצבים את הנושאים המסוקרים ואת האופן שבו הם מסוקרים.

בשנים האחרונות נדון במחקר תפקידם של כתבי החוץ בעולם משתנה של תקשורת חדשה ועיתונות גלובלית (Bruggemann et al, 2016; Dell'orto, 2015; McLaughlin, 2016). לא אחת עולות שאלות על נחיצותם של כתבי החוץ בעידן של "אזרחים-עיתונאים" (citizen journalists). מטבע הדברים השילוב שבין אמצעי התיעוד שנמצאים עתה בכף ידו של כל אחד עם אמצעי הפצת המידע הפשוטים של הרשתות החברתיות, מפקיע במידה מסוימת את השליטה המוחלטת על אספקת המידע שהייתה נחלת הכתבים בעבר (Archeti, 2012; Clarke & Bromley, 2012; Murell, 2014; Otto & Meyer, 2012).

כתבי החוץ בישראל

ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל, דוד בן-גוריון, הכיר בחשיבותה של התקשורת הבין-לאומית. הוא תמך בין צורכיהם של כתבי החוץ ששהו בישראל פרקי זמן שונים ובין הצורך בשמירה על מארג האינטרסים הרחב והסבוך של ממשלת ישראל (שי, 2013). מאז וכל שנות קיומה של המדינה פוקדים אותה כתבי חוץ במספרים משתנים בהתאם לתקופה ולאירועים (Magen & Lapid, 2017). קשה לנקוב במספרים המדויק של כתבי החוץ בכל זמן נתון בישראל, אך מספרם נע בין 300-500 איש בימי שגרה ובין למעלה מאלפיים איש בימי משבר (Bourdon, 2016; Magen & Lapid, 2016). במשך השנים עלו סוגיות שונות ומגוונות בעבודתם של גופי הדיפלומטיה הציבורית אל מול התקשורת הבין-לאומית, ובהן שאלת רמת הפתיחות והסגירות של הצבא, התיאום בין

גורמים שונים שבאים במגע עם כתבי החוץ, מהירות המענה לשאלות מצד התקשורת הבינ־לאומית, התכנים המועברים אליהם וכיוצא באלה (באלינט, 2000; מן, 2015). שאלת כתבי החוץ בישראל נחקרה בהקשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני ובעיקר לאופן שבו מכסה התקשורת המקומית והעולמית סכסוך זה בזמנים ובמקומות שונים בעולם (Caspi & Rubinstein, 2017; Dunsky, 2013; Fahmy & Eakin, 2014). החוקרים חלוקים בשאלת אופי הסיקור של כתבי החוץ. לטענת מורן ירחי (2015) כתבי החוץ מגוונים בגישותיהם בסיקור האירועים המתרחשים בזירה הישראלית. גורמים אחרים טענו שכתבי החוץ אינם מכירים די הצורך את מורכבות הסכסוך ולרוב אופי הסיקור חד־צדדי ומוטה נגד ישראל, עד כדי נטייה להגזים בתיאור ממדי הסכסוך ביחס לגודלו וחשיבותו (אברהם, 2016; הסמן, 2008; Fridman, 2014; Kalb & Saivetz, 2007). ממחקרים אחרים עלה שאי־אפשר לקבוע באופן גורף וחד־משמעי שדיווחי כתבי החוץ מייצרים בעקיבות תדמית שלילית לישראל וכי אפשר לראות זאת רק במקרים ובהקשרים נקודתיים (Cohen, 2014). יואל כהן בחן במחקריו היבטים שונים בעבודת כתבי החוץ בארץ ובהם נושאי הסיקור ומקורות המידע שעליהם נשענים הכתבים בעבודתם העיתונאית, כמו גם הגורמים המשפיעים על אופן הסיקור כגון מדינת המוצא, גישות הכתבים לכלי תקשורת ערביים והשינויים שמתקיימים בסיקור העיתונאי בשל אופיו המתמשך של העימות הישראלי-פלסטיני בהקשר למשך העימות (Cohen, 1996). אף ז'רום בורדו עסק במחקריו בזהות כתבי החוץ הממוקמים בישראל ובחן את אופי הסיקור שלהם לאור מאפיינים אתניים, דוגמת מוצאם ודתם של הכתבים, ואחרים (Bourdon, 2016). הגם שעולים ממצאים שונים ולעיתים סותרים ביחס לסיקור של כתבי החוץ, ישנה תפיסה דומה של החשיבות שבהיכרות מעמיקה שלהם: מי הם? מהן עמדותיהם? ערכיהם? היקף הידע שצברו וניסיונם? (Hannerz, 2012; Bourdon, 2016; Berkowitz & Gutsche, 2012). מחוץ לעולם המחקר אנו נחשפים מפעם לפעם למתיחות בין גופי הדיפלומטיה הישראלית, ובהם דובר צה"ל, ובין כתבי החוץ ולחוסר אמון ששורר בין הצדדים (אברבך, 2016; איזיקוביץ', 2009; ברק, 2011; הכט, 2017; זלמנוביץ' וליבסקר, 2002; לבוביץ', 2001; ליס, 2016; פרסיקו, 2009, 2018; שטיינמן, 2016). הפרשה המסועפת של מוחמד א־דורא (שי, 2013; Enderlin, 2017), כמו גם הסרטון המצויר הלעגני שפרסם משרד החוץ הישראלי נגד כתבי החוץ (אייכנר, 2015) הם רק שתי דוגמאות מרבנות המלמדות על המתיחות בין גורמים רשמיים במדינת ישראל לכתבי החוץ השוהים בה.

ענף תב"ל וחשיבותו בחטיבת דובר צה"ל

חטיבת דובר צה"ל הוקמה חודשים מספר לאחר קום המדינה ומשמשת מאז ועד היום כגוף האחראי להעברת דיווחים צבאיים אל התקשורת המקומית והזרה (Magen & Lapid, 2017). למערך הדיפלומטיה הציבורית וליחידת דובר צה"ל כחלק חשוב בה, תפקידים

חשובים ובהם שימור וחזוק אמון הציבור בצה"ל, במשימותיו, במפקדיו ובחייליו וכן רכישתה של לגיטימציה ישראלית להפעלת כוח והרתעה מול יריביה של מדינת ישראל ושימורה (הלפרין, 2011; מימוני, 2013).

במשך השנים נחשב דובר צה"ל לגורם המוביל והחזק ביותר במערכת הדיפלומטיה הישראלית בזמני משבר, הודות לאמצעים המשמעותיים, הן מבחינת תקציבים הן מבחינת היקף כוח האדם העומדים לרשותו ויתרון המידע הנגיש והעצום הנמצא בידי (טל-סרנגה, 2015; שי, 2013). מחקרים רבים נערכו על גוף זה, על מארג יחסיו עם התקשורת, על פועלו באופן כללי ועל תפקודיו באירועים ממוקדים יותר (אלוביץ', 2013; לימור ולשם, 2015). בשל מרכזיותו תלויים בו יתר גופי הדיפלומטיה הציבורית בישראל לשם קבלת מידע עדכני ומהימן בנושאי צבא וביטחון (טל-סרנגה, 2010; שי, 2016). עובדה זו מקנה לדובר יתרון בולט, הנובע מסוג של מונופול על מקורות המידע בנושאים אלה (אלוביץ', 2013). עם השנים ולאור השינויים באופי העימותים ומורכבותם וההתפתחויות הטכנולוגיות החדשות, שונן סדרי העדיפויות בחטיבת הדובר והיא סיגלה לעצמה דפוסי עבודה מגוונים וחדשניים התואמים את השינויים באופי ובמהירות זרימת המידע (בניהו, 2011; נוסק ולימור, 2005; Magen & Lapid, 2010; Gilboa & Shai, 2017). שינויים אלה חייבו גם שינויים מבניים. במובן זה לא שקטה החטיבה על שמריה והתאימה את עצמה לצורכי השעה ולרוח התקופה. בשנים האחרונות נקראת החטיבה

"משרד הדוברות ויחסי הציבור הגדול במדינה" (דרום, 2015). בחטיבה משרתים כמאה קצינים וכ-350 חיילים ואזרחים דרך קבע, לצד כוח מילואים משתנה לפי הצורך (Gilboa & Shai, 2010).

בכל אחת מזרועות היבשה, האוויר והים, בפיקודים ובגזרות השונים משרתים נציגים מטעם חטיבת דובר צה"ל (שי, 2013). החטיבה מחולקת לענפים ובהם ענף תקשורת ישראלית, ענף אסטרטגיה ומבצעים, ענף הפקה ומדיה, ענף תחום ערבית וכן ענף תקשורת בין-לאומית (ענף תב"ל), שאמון על הקשר עם הכתבים הבין-לאומיים.

ענף תקשורת בין-לאומית (תב"ל) החל לפעול בשנת 1982, במטרה לתת מענה ממוקד ומתאם לתקשורת הזרה ולכתבי החוץ המסקרים את ישראל באופן קבוע או מזדמן, כדי לשכנע בלגיטימציה של פעולות צה"ל בעזרת ביסוס יחסי אמון עם כתבים ועורכים ממערכות תקשורת שונות בעולם (Cohen, 2014; Taylor, 2003). עד 2017 פעל הענף במדורים בחלוקה גיאוגרפית (מדור צפון אמריקה, מדור רוסית, מדור אמריקה הלטינית ואסיה, מדור אירופה, מדור ערבית). משנת 2017 אוחדו כל המדורים למדור אחד ובו ממשיכים הקצינים והמש"קים (מפקדים שאינם קצינים) לתת מענה על פי אותה חלוקה גיאוגרפית.²

הפעילות הדוברותית בחטיבה בכלל ובענף תב"ל בפרט משתנה בהתאם להערכות המצב המתקיימות מדי שבוע. הענף עובד בשיתוף פעולה עם כתבי החוץ בארץ, שליחי מערכות תקשורת מסדרי גודל שונים, סוכנויות ידיעות וכתבים עצמאיים המגיעים מארצות מוצא שונות מרחבי העולם. הענף מטפל גם בהפקות ייחודיות הקשורות לצבא כגון אלה של נטפליקס (Netflix), "שישים דקות" ("60 Minutes") וכיוצא באלה. ענף תב"ל משתף פעולה עם ביטאונים צבאיים, עם כלי תקשורת ועם ארגונים יהודיים מרחבי העולם וכן עם מובילי דעת קהל בין-לאומיים. הענף מקיים קשרי עבודה עם איגוד כתבי החוץ בישראל (FPA), עם דוברות הפיקוד האירופי של צבא ארצות הברית (EUCOM), וכן עם לשכת העיתונות הממשלתית (לע"מ), משרד החוץ וגורמים נוספים במדינת ישראל ומחוץ לה. בדומה לעבודתו של דובר צה"ל עם התקשורת הישראלית, גם העבודה עם כתבי החוץ נעשית הן באמצעות יוזמות פרואקטיביות (הצעות לכתבות, מאמרי בכירים, התלוות לפעילות צבאית וכדומה) הן באמצעות המישור התגובתי (מענה לשאלות, העברת נתונים, היענות לבקשות לקיום ראיון עם גורם צבאי וכיוצא באלה) (כ"ג, ריאיון אישי, 24 נובמבר 2017).

הרכיב החסר במחקרי דיפלומטיה ציבורית: המשוב

רוב מחקרי הדיפלומטיה הציבורית הישראלית ממקדים את המבט במאמצי ההסברה הישראליים (Avraham, 2009; Gilboa, 2006; Gilboa & Shai, 2010; Magen & Lapid, 2016, 2017; Shavit, 2016). מעטים הם המחקרים שבוחנים את התקבלותם של מאמצים אלה בידי מי שמשמשים כמקורות מידע, כך שאפשר ללמוד מהמחקרים על האופן שבו

מתפקדים הארגונים ולא על האופן שבו מתקבלים מאמציהם בקרב הכתבים הזרים. יש להניח כי מיעוט מחקרים זה מקורו בן היתר בנוחות מתודולוגית של חקר הצד הישראלי ובמאמצי ההסברה, בעוד איסוף נתונים על הצד השני של המטבע מורכב יותר. אנו מציעות להוסיף רכיב קריטי למחקרי הדיפלומטיה הציבורית הישראלית והוא המשוב מכתבי החוץ על אחד מן הגופים הגדולים והמשמעותיים של הדיפלומטיה הציבורית הישראלית: דובר צה"ל בכלל וענף תב"ל בפרט. למעשה מוצע כאן מבט שמקיף לראשונה תחת קורת גג מחקרית אחת את שני צידי המטבע ביחסים שבין דובר צה"ל לכתבי החוץ השוהים בישראל. השאלה שבלב המחקר היא אם יש הלימה או פער בין האופן שבו רואים "נותני השירות", מקורות המידע הישראליים מטעם דובר צה"ל את עבודתם, ובין האופן שבו רואים אותה כתבי החוץ, "מקבלי השירות", אשר נעזרים בשירותים אלה. מתוך זיהוי הפערים וההלימות נמפה את היתרונות החסרונות של ענף תב"ל.

המחקר מבוסס על ראיונות עומק עם 22 כתיבי חוץ מן התקשורת הכתובה והאלקטרונית בחמש מדינות (ארצות הברית, גרמניה, צרפת, אנגליה וספרד), אשר ניאותו לשתף אותנו בנקודת מבטם ובהתרשמותם האישית ממערך הדוברות בדובר צה"ל. רשימת המרואיינים כללה כתבים ממערכות תקשורת מגוונות (סוכנויות ידיעות; מערכות גדולות, בינוניות וקטנות; כתבים עצמאיים). בין המרואיינים יש כתבים בעלי ותק שונה (עד שנתיים, בין שנתיים לחמש שנים ומעל לחמש שנים) אשר שיוכם האזרחי שונה (אזרחות זרה או ישראלית).³ כדי להשיג פתיחות ושיח חופשי מתפרסמים דבריהם של שני הצדדים ללא כל פרט מזהה. על מנת להבחין בין המרואיינים השונים וכמקובל במתודולוגיה של ראיונות אנונימיים, המרואיינים מוצגים באמצעות אותיות אקראיות לאורך המאמר. ראיונות העומק עימם אפשרו לבחון אם שני הצדדים כגופים ארגוניים וכפרטים בתוכם, רואים עין בעין את עבודתם המשותפת ואם ישנם הלימה או פער בתפיסותיהם של שני הצדדים אלה את אלה. מנגד רואינו גם קצינים בכירים מעטים אשר שירתו או משרתים בענף תב"ל.⁴

נקודת המבט של כתיבי החוץ: הערכה לצד ביקורת

אנשי ענף תב"ל הקפידו לאפיין את עבודתם עם התקשורת הבין-לאומית כ"פרואקטיבית" וציינו שהם משתדלים לתת מענה מקצועי כל היממה בכל הגזרות. בכל הנוגע להיבטים של תדירות העברת המידע ושל זמינות ומהירות התגובה לפניות כתבי החוץ דיווחו אנשי הענף שהם עושים את המיטב בכפוף למגבלות שמזמנות להם תדיר הנסיבות הביטחוניות והארגוניות. בהתייחס להיבט של מהירות התגובה שלהם לשאלות ובקשות מצד כתיבי החוץ, הסתייגו חלקם והודו שלמרות זמינותם הגבוהה, הם אינם מסוגלים תמיד לתת מענה מהיר בעיקר בגלל גודלו של הארגון ומורכבותו, אשר לעיתים מעכבים את המענה לפניות הכתבים. רוב כתיבי החוץ הביעו הערכה רבה לחיילים ולקצינים בענף ולזמינותם והעידו כי הם זמינים בכל שעה משעות היממה ולרוב עונים מהר לפניותיהם.

ארגז הכלים שמשמש את תב"ל לשימור ערוצים פתוחים עם כתבי החוץ הוא עשיר ומגוון. דרך אחת היא בעזרת החמ"ל (חדר מלחמה), המספק דיווחים כל היממה בעברית ובאנגלית לכתבים הנמצאים ברשימת התפוצה בווטסאפ (טל־סרנגה, 2010). כתבים המעוניינים במידע מקיף יותר פונים באופן אישי לקבל הבהרות והרחבה כשהם מעוניינים בכך. דרך נוספת לעדכון כתבי החוץ נעשית בעזרת רשימת תפוצה בשעות הבוקר. אל הכלולים ברשימה נשלחים דיווחי לילה מטעם דובר צה"ל, אשר עשויים לעניין את התקשורת הזרה ולשמש את הכתבים בעבודתם העיתונאית. כשיש אירועים בעצימות גבוהה משמש "הקו החכם" בטלפון הנייד כרשימת תפוצה לכתבים הזרים לעדכונים בזמן אמת. קו זה מנוהל בשפה האנגלית בידי ראש ענף תב"ל או גורם בכיר אחר שרלוונטי לנושאים הנדונים. הכתבים מתעדכנים בתמונת המצב ויכולים להציג בערוץ זה שאלות ולקבל מענה מנציג ענף תב"ל. בתחילת השיחה ב"קו החכם" מוגדר ומוסכם מראש בין הצדדים סטטוס השיחה אשר ממנה ייגזר אופי הסיקור התקשורתי: האם זו שיחה לציטוט וייחוס, שיחת רקע שממנה אפשר לצטט אמירות, אך לא לייחס את הדברים לאומרם או שמא מדובר בשיחת רקע עמוק, שפירושה שאין הכתב רשאי לצטט או לייחס את הנאמר לאומרו (מן, 2014). בזמני שגרה משמש קו זה לקידום נושאים שאינם מבצעיים. חלק מכתבי החוץ טען שהשימוש ב"קו החכם" בימי שגרה למטרות קידום יוזמות דובר צה"ל נתפס בעיניהם כמיותר ולעיתים אף כמעיק. באופן שוטף ולשם מטרות של מעקב וניטור אחר העבודה מול כתבי החוץ, כל השיחות המתקיימות עימם מתומללות ונשמרות. הענף מקיים כל היום בקרה על פניות הכתבים והפרסומים בכלי התקשורת הזרים. לצד התכנים הכתובים מעביר דובר צה"ל חומרים חזותיים המגיעים מהשטח דרך "חמ"ל ויזואליה", הפועל 24 שעות ביממה. לעיתים נשלחות הודעות מצולמות (סינקים), שבהן מופיע גורם בכיר שקשור לאירוע או למקום מסוים או לתכנים ויזואליים אחרים.

כמו אנשי הענף, גם כתבי החוץ דיווחו על דרכי התקשורת מגוונות. רוב הכתבים הצביעו על רשימת התפוצה ביישומן הווטסאפ כעל הערוץ השימושי והיעיל ביותר שבו הם מתעדכנים כל העת בשפה העברית ולעיתים גם בשפה האנגלית. חלקם טען שהשימוש בשפה העברית מקשה עליהם ומעכב את עבודתם בגלל הצורך לתרגם את הדברים לשפות הרלוונטיות. בתב"ל טענו בתגובה שבפניות האישיות של הכתבים הם משתדלים להעניק להם את כל השירותים והמידע בשפת מוצאו של הכתב, אך הדבר כפוף לזמינותם של החיילים דוברי השפה בענף.

למרות יעילותו של ערוץ זה, הפשטות היחסית והעלות האפסית שבקיומו, חלק גדול מן הכתבים השוהים בארץ לא נכלול ברשימה זו והיא שמורה בעיקר לכתבים מגופי תקשורת גדולים וחשובים. חלק מכתבי החוץ חשים לפיכך תחושת קיפוח. הם טוענים שקבוצה אקסקלוסיבית בת כמה עשרות כתבים בלבד זוכה ליחס מועדף מצד דובר צה"ל, ואילו הקשרים עם הכתבים האחרים מוזנחים.

ימי עיון של ענף תב"ל הם כלי נוסף להעברת מידע לכתבים. ימי העיון כוללים לרוב סקירה מוקדמת מפי קצינים בכירים ואלופי פיקודים וכן סיורים בשטח (שניידר, 2018). גם ענף תב"ל, בדומה לגופי דיפלומטיה ציבורית אחרים בישראל, עורך לעיתים קרובות סיורים המוקדשים לאזור מסוים או לנושא מסוים. סיור כזה נועד לספק לתקשורת הזרה הזדמנות להפקת תצלומים ודיווחים, במיוחד כאשר הכתבים מתלווים ליחידות צבאיות באזורים השונים. לתפיסתם של בכירי הענף "ככל שמנגישים לכתבים דברים בתוך הצבא, שלא דווקא צבאות אחרים פותחים בפני התקשורת, כך הסיור נחשב מוצלח יותר" (כ"ג, ריאיון אישי, 1 נובמבר 2017). מתוך תפיסה זו התקיימו סיורים רבים בשנים האחרונות בישוכי גבול, בפעילות הומניטרית של צה"ל, בעמדות תצפית, בבסיסים צבאיים, בפעילות של יחידות שונות, בחבירה אל חיילים בשטח וכיוצא באלה. לאור תפיסת אנשי ענף תב"ל את ימי העיון כערוץ יעיל ומשמעותי לכתבי החוץ, מעניין ללמוד את נקודת מבטם של כתבי החוץ בצד השני של המתרחש. רוב הכתבים ציינו בראיונות שהם מוזמנים לימי עיון לעיתים קרובות, אך ממעטים להשתתף בהם. תחושתם הכללית היא שימי העיון לא בהכרח משרתים אותם, ואינם מקדמים את הבנת תחומי סיקורם או מסייעים להם בעבודתם העיתונאית. יתר על כן, חלקם ציינו כי לעיתים הם לוקחים חלק בימי העיון בעיקר בשל פניותיהם החוזרות והנשנות של החיילים בענף או מנימוקים נוספים, לא דווקא בגלל התכנים המוצעים בהם. כתבי חוץ אחרים חשו שבדובר צה"ל קיימת ציפייה (סמויה או גלויה) כי כתבי החוץ יתייחסו בסיקוריהם למסרים המועברים בימי העיון, עובדה שגורמת לחלקם להדיר רגליהם מאירועים אלה כדי להימנע מאי-נעימות זו.

מספר קטן יותר של כתבים שלא פרסמו דבר בכלי התקשורת שאליו הם שייכים על תכנים מיום העיון, קיבלו מסרים מרומזים מגורמים בדובר צה"ל שהם מאוכזבים. לטענתם של חלק מהמרוואיינים זה אף הביא לכתף קרה ובמקרים נדירים יותר אף לאיום מרומז על המשך ההתקשרות בין הצדדים. מן הראיונות עולה שמנגנון התן וקח המקובל במערכות יחסים רבות בין גורמים של יחסי ציבור ודוברות לאנשי תקשורת (לימור, לשם ומנדלזיס, 2014), איננו מתקבל בעין יפה על ידי כתבי החוץ וגורם לחלקם לוותר על השתתפותם בימי העיון הללו. היבט שלישי של ימי העיון הוא ההיבט הלוגיסטי. חלק מן הכתבים טענו בראיונות עימם שלמרות ההשתדלות לא תמיד עולה הארגון בשטח בקנה אחד עם הציפיות. לעיתים מוזמנים הכתבים בהתראה קצרה מידיי שאינה מאפשרת התארגנות נאותה מבחינתם. לעיתים אין הסכמה בין אנשי דובר צה"ל שמזמינים את הכתבים ובין המפקדים בשטח על התכנים וניכר "חוסר תיאום וחוסר סדר בין הגורמים השונים" (י"ב, ריאיון אישי, 27 בדצמבר 2017). הרושם שנוצר הוא של חוסר מקצועיות ושל ויתור מראש על השתתפות כתבי החוץ באירועים הללו.

אף ביחס לסיורים בשטח הדעות מגוונות בקרב כתבי החוץ. ישנם כתבים, לרוב כתבים ותיקים או כתבים ממערכות תקשורת גדולות, שאינם מצטרפים לסיורים שנראים

להם המוניים ובעלי ערך דל לעבודתם העיתונאית. הללו מעדיפים לקיים את הסיורים באופן עצמאי או להיענות לבקשה רק כאשר הם זוכים לסיורים אקסקלוסיביים מפעם לפעם, וזאת בשל מרכזיותו וגודלו של כלי התקשורת שבו הם מועסקים. ישנה קבוצה נוספת, של כתבים המסרבים להצטרף לסיורים בטענה שהדבר סותר אמות מידה אתיות ומקצועיות. אחד הכתבים ציין בריאיון שהוא אינו משתף פעולה עם דובר צה"ל מפני שאין לו עניין לקדם את תדמיתו החיובית של צה"ל ו"להראות כמה צה"ל נהדר" (ט"ו, ריאיון אישי, 24 בינואר 2017). לעומת סרבני הסיורים העקביים יש כתבים שרואים בסיורים הזדמנות טובה לרענן את הידע, לפגוש עמיתים ולתחזק את הקשרים עם דובר צה"ל. חלקם העיד שגם אם הסיורים לא תמיד הועילו בזמן התרחשותם, היה למידע שעלה בהם ערך לעבודתם העיתונאית בשלב מאוחר יותר.

תמונת המצב מגוונת גם באשר לתדרוכים צבאיים. יש שטענו כי דובר צה"ל אינו יוזם ופרואקטיבי דיו. אחרים אמרו כי לעיתים איכות החומרים דלה ו"רזה" והתמונה על האירועים שמעניינים את כתבי החוץ חלקית. לעיתים המרואיינים אינם עונים על השאלות המוצגות להם ולעיתים הגורם הצבאי שמתראיין אינו מוכן למפגש כראוי ו"צריך לחלוב אותו" (ג', ריאיון אישי, 28 בנובמבר 2017). חלק מן הכתבים ציינו את החשיבות של שיחות רקע עמוק (שיחות שלא לציטוט ולא לייחוס). לטענתם אף שלא יוכלו לעשות שימוש בתוכן השיחה, הם מכירים בחשיבותה ובתרומתה להעמקת הבנתם את הזירה הישראלית. אחרים חשבו ששיחות אלה מיותרות ואינן תורמות דבר, במיוחד בשיחות שאינם יכולים לפרסם דברים מהן ולייחסם למקור ("ב, ריאיון אישי, 27 בדצמבר 2017).

חלק מן הכתבים ציינו בצער את העובדה שהסקירות שהעניק בעבר הרמטכ"ל לכתבי החוץ פסקו לחלוטין בשנים האחרונות. כמה מרואיינים ציינו שהם רואים חשיבות גדולה במפגש בלתי אמצעי עם הרמטכ"ל כדי להבין מה הוא חושב על נושאים כלליים וספציפיים, ובעיקר כדי לקבל את התייחסויותו באופן ישיר לאירועים. הכתבים הצביעו על רצונם ביחס אישי יותר מצד הדרגים הבכירים יותר בצבא יותר מאשר על צורך במידע. חלק מן הכתבים העריכו כי שיחות אלה אינן מתקיימות מפני שגורמים בצבא עדיין לא סומכים עליהם מספיק וחוששים מהדלפות.⁵

בהתבסס על דבריהם של בכירי ענף תב"ל ניכרת תפיסתם שהארגון הוא גוף מקצועי מאוד, שחייליו עומדים בדרישות גבוהות ומשתמשים בארגז כלים מגוון ועשיר, המספק מענה מהיר באופן יזום ובאופן תגובתי. הם שומרים על שקיפות ופתיחות בעבודה עם התקשורת הבין-לאומית ובממשק היומיומי עם כתבי החוץ. למרות כל ההסתייגויות ומגוון הדעות, מן הראינות עם כתבי החוץ ניכר שהם מבינים את הקשיים האובייקטיביים בזירה שבה פועלת חטיבת דובר צה"ל בכלל וענף תב"ל בפרט. רובם הביעו הערכה רבה לעבודתם המקצועית, לזמינותם ולניסיונותיהם לשפר את השירות המוענק לכתבי החוץ באופן קבוע.

"דובר צה"ל מודיע": בין יוזמות לתגובות בענף תב"ל

בחלוקת העבודה עם גופי הדיפלומטיה הציבורית הישראלית הצבא הוא הגוף המרכזי העוסק בהיבטים טקטיים שקשורים באירועים ביטחוניים. בפועל, מבחינה דוברותית לא תמיד ברורה חלוקת התפקידים בין המערכת הפוליטית-מדינית לזו הצבאית. מדבריהם של כתבי החוץ עולה כי ענף תב"ל הוא הגוף שאליו עליהם לפנות במקרים של אירועים הנושאים אופי ביטחוני-צבאי מובהק. אולם לעיתים קרובות דובר צה"ל הוא הגוף המרכזי המדבר גם את מדיניות הממשלה באירועים מתוקשרים. תחומי האחריות משמשים בערבובייה, דבר שהפך עם השנים לרועץ ולמכשול לדובר צה"ל בכלל ולענף תב"ל

בפרט.⁶ עובדה זו הופכת את החטיבה לא אחת ל"שק החבטות" של התקשורת הזרה והיא סופגת את כל הביקורת על מדינת ישראל.

בחטיבת דובר צה"ל בכלל ובענף תב"ל בפרט מקובלת ההבחנה המוכרת בין יוזמות (Actions) ובין תגובות (Reactions). במהלכים היוזמים יוצר ענף תב"ל קשרים עם כתבי החוץ באופן שוטף ודואג לשימורם לאורך זמן. הרצון לקיים קשר רציף נובע מההבנה שיחסי אמון נבנים בהדרגה ולא בצמתים של משברים ואירועים ביטחוניים. היות שהידע של כתבי החוץ על הגוף הצבאי מוגבל, לטענת גורמים בדובר צה"ל, היכרות מעמיקה עם הגורמים שמעבירים את המידע היא קריטית וחיונית כדי שהכתבים יסמכו עליהם ועל המידע המתקבל מהם בזמן אמת. לשם כך, טוענים הגורמים השונים בענף תב"ל, יש צורך בטיפוח ובשימור קשרי עבודה כל תקופת עבודתם של כתבי החוץ בארץ. במקרים של שאילתות והתייחסות לנושאים שליליים ומורכבים, מתפקד הענף ככתובת למידע לבקשות כתבי החוץ. מדבריהם של הבכירים בדובר צה"ל שרואיינו לצורך המחקר, עולה כי השאיפה הייתה ועודנה, כי במאזן בין יוזמות ותגובות תהיינה יותר יוזמות של דובר צה"ל ("כ", ריאיון אישי, 12 באוקטובר 2017). מצב זה מאפשר לחטיבת הדוברות הצבאית להגביר את השליטה והבקרה על ניתוב המסרים האסטרטגיים שחשוב לענף להעביר לתקשורת הזרה.

כשיש יותר תגובות מיוזמות, במיוחד באירועים מורכבים, עלול להיווצר מצג אפולוגטי ומתגונן, הגם שיש תשובות ענייניות לשאלות הקשות של הכתבים. אחד מן המרואיינים מטעם דובר צה"ל חילק את התכנים המועברים לכתבי החוץ באופן הבא: בתקשורת המסורתית כשבעים אחוז מהנושאים עוסקים במישרין או בעקיפין בענייני צבא וביטחון (המכונים בדו"צ "ליבה") וכשלושים אחוז מהנושאים עוסקים בתכנים שאינם נושאים אופייניים ביטחוניים (המכונים בדו"צ "ריבה"). בתקשורת החדשה, המדיה הדיגיטלית, היחס לתכנים גמיש יותר ולכן גם מגוון יותר. לצה"ל יש כארבעה מיליון עוקבים בשפות שונות בפייסבוק והוא מייצר כל העת ממשקים בפייסבוק, בטוויטר, בסנאפצ'אט, באינסטגרם, בטלגרם ובפלטפורמות נוספות (כ"ג, ריאיון אישי, 1 נובמבר 2017). ראש הענף הוא האיש המכתיב את האיזון בין התכנים. ברמה האסטרטגית מנסה דובר צה"ל פעמים רבות לתת לצבא "פנים" בהדגשת הפסיפס האנושי המגוון המרכיב אותו. הצבא מעלה לרשתות החברתיות תמונות וסרטונים של חיילים ש"עוברים מסך" ותכנים המצביעים על פתיחות וחדשנות (בסוגיות כגון הקהילה הלהט"בית, טבעונות, מגדר וכיוצא באלה). אולם חרף חשיבותן של הרשתות החברתיות, נהיר לבכירי הענף שפייסבוק ודומיו אינם מתחריהם של סי-אן-אן או בי-בי-סי מבחינת המידע המועבר לקהלי היעד במדינות השונות. לכן, לצד הפלטפורמות החדשות קיימת הבנה שמקומם של כתבי החוץ במפת התקשורת הבינ-לאומית העכשווית נותר רלוונטי וחשוב.

כאשר מפגישים את נקודות המבט של הצדדים ניכר שכתבי החוץ רואים במאמץ היתר ליזום תוכן מוגזם ומתאמץ מדי. כתבי החוץ ניסו להסביר את ריבוי היוזמות

בענף תב"ל כנובע מן הצורך של החיילים הצעירים להוכיח למפקדיהם עשייה. חלק מן הכתבים טען שמאמץ היתר של החיילים בענף והצפת כתבי החוץ במידע יוצרים מצב הפוך, של רוויה. יתרה מזאת, בדומה לטענת אנשי הענף כי היוזמות מאפשרות שליטה על המסרים, אף הכתבים סבורים כך. אך בעוד בדובר צה"ל רואים זאת כיתרון, כתבי החוץ רואים זאת באור שלילי. הם סבורים שדברור היתר מצביע על מנגנוני פיקוח ובקרה הדוקים אשר מנסים למנוע סיקור אותנטי של המתרחש בשטח ונושאים אופי תעמולתי, דבר המרתיע את כתבי החוץ. זו דוגמה מצוינת לצורך במשוב מדוקדק ובזיהוי פערים בתפיסת המהלך התקשורתי בין גוף ההסברה ובין הכתבים הזרים. השאלה שצריכה לעלות לדיון מעמיק בדובר צה"ל היא אם פניות רבות אלה רלוונטיות לכתבים הזרים ועונות על צורכיהם או שהן משיגות תוצאה הפוכה ומרחיקות את כתבי החוץ מדובר צה"ל כגוף רלוונטי.

גורמים בענף תב"ל תיארו בהרחבה את בניית הקשר עם כתבי החוץ. הקשר הראשון עם הכתב/ת, טענו המרואיינים, מתקיים לרוב בשיחת טלפון או בפגישה שבה אנשי הענף מנסים לתהות על קנקנם של הכתבים החדשים, מה הם תחומי העניין שלהם, מהי עמדתם בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מהן ציפיותיהם מענף תב"ל כנותני שירות. הדעה הרווחת, שבמידה מסוימת מקובעת בקרב הגורמים העוסקים בדיפלומטיה ציבורית ישראלית, היא כי רוב כתבי החוץ אינם מתומכיה של מדינת ישראל בלשון המעטה (בניהו, 2012; Sheaffer & Gabay, 2009; Shlaifer, 2011). אולם דעתם של בכירי הענף בסוגיה זו איננה חד-משמעית. חלקם טוענים כי בהקשרים אקטואליים ישראל וצה"ל מוצגים באור שלילי בידי כתבי החוץ, ואחרים טענו בראיונות כי אין הטיה שלילית מובהקת נגד ישראל וכי פעמים רבות הדבר נובע מגילם הצעיר ומחוסר ניסיונם של הכתבים בסיקור האזור, עובדה שגורמת להם להזדהות באופן מידי עם הצד החלש. לעיתים, טוענים אנשי ענף תב"ל, הקושי איננו טמון בכתב השוהה בישראל אלא בעורך או בעורכת שנמצאים בחו"ל. אלה תומכים לעיתים באופן נחרץ בנרטיב הפלסטיני והם שמכריעים כיצד תוצג ישראל (כ"ג, ריאיון אישי, 1 בנובמבר 2017). כל המרואיינים מטעים ענף תב"ל הדגישו שלמרות הדימוי המוכר של כתבי החוץ בישראל, רובם אנשי מקצוע רציניים ועושים את מלאכתם העיתונאית באופן ראוי.

כאשר בוחנים את נקודת המבט ההפוכה, של כתבי החוץ על ענף תב"ל ואנשיו, התמונה מורכבת יותר. מניחות דבריהם של חלק מן הכתבים עולה שהם מגלים אהדה והערכה רבה לענף ולפרטים בתוכו. רבים מהם תיארו את החיילים והקצינים המשרתים בענף תב"ל ובדובר צה"ל באופנים מחמיאים ביותר ("דייקנים", "מקצוענים", "אחראיים", "מנוסים", "חכמים", "אינטלגנטיים", "מבריקים", "יעילים" וכיוצא באלה). הענף זכה בראיונות העומק לשבחים רבים מצד כתבי החוץ, תואר כ"מבוגר האחראי" של הדיפלומטיה הציבורית בישראל וכ"גורם המקצועי ביותר" בין הגופים הללו. לטענת הכתבים, אנשי הענף מבינים את צורכיהם ומסייעים להם בהשגת מידע נקודתי בתחומי

העניין שלהם ומספקים לא מעט מידע, "יותר מכל צבא אחר בעולם" (ח', ריאיון אישי, 23 באוקטובר 2017). נתון זה מעניין ומפתיע דווקא משום שדובר צה"ל מצוי בלב הסוגיות הביטחוניות המורכבות ביותר של מדינת ישראל ובנקודות החיכוך הנפוצות מול התקשורת הבינ-לאומית.

אולם לצד המחמאות הרבות מתחו חלק מכתבי החוץ ביקורת על חוסר ניסיונם של המשרתים בענף בעולם התקשורת והדוברות, וחלק מכתבי החוץ אף הצביעו על פערי ידע ובוסריות של החיילים הצעירים. למרות הכוונות הטובות ומאמציהם של בכירי הענף, הכתבים סברו שבכירי הענף משאירים את עיקר העבודה לחיילים הצעירים שאינם מנוסים דיים בטיפול בסוגיות המורכבות. באופן כללי, רוב הכתבים טענו שהם חשים שיפור ביחס אליהם מצד ענף תב"ל בהשוואה לעבר. "אם בעבר הסתכלו עלינו כעל אויב, היום הם מאד משתדלים בשבילנו", ציין אחד המרואיינים (ט"ו, ריאיון אישי, 29 בדצמבר 2017). עבודתם השוטפת של הכתבים נעשית בקשר עם מש"קי הדוברות ולעיתים עם קצין זוטרי בדרגת סג"מ או סגן. כיוון שמדובר בגוף דוברות צבאי, שנשען על חיילים בשירות חובה, גילם הצעיר הוא מצב נתון. השאלה היא אם יש דרכים לשפר את מקצועיותם או להתאים את התפקידים לחיילים שמשרתים בענף באופן שישתלב טוב יותר עם ניסיונם ובשלותם. במשוב של כתבי החוץ זו נקודה נוספת שראוי שתיבחן באופן מקיף ומעמיק יותר בחטיבת דובר צה"ל.

מספר קטן של כתבים חש שיש חוסר אמון בין הצדדים. אנשי ענף תב"ל רואים עצמם כגוף אמין שמוטלות עליו מגבלות שמוכנות לרוב הכתבים. לטענתם הם לעולם לא ישקרו במודע לכתב, אך ייתכן שלא יאמרו הכול. הם יכרו להביא כתבים לזירות "נוחות" יותר לסיקור, דוגמת גבול סוריה שבו נשמעים הדי פיצוצים, גבול לבנון שממנו משקיף חיזבאללה או גבול סיני שבו היו אנשי דעא"ש. זאת תחת זירות הרבה פחות נוחות לדובר צה"ל, כגון יהודה ושומרון (איו"ש). ההימנעות של ענף תב"ל מחשיפת תכנים שאינם נוחים ואינם מועילים להסברה הישראלית, עלתה בראינות עם כתבי החוץ. הללו טענו כי ההתחמקות העקיבה מדיון ועיסוק בסוגיות המורכבות מעוררת חשדנות בקרב כתבי החוץ כלפי הגוף שאופיו תעמולתי וחד-כיווני ממילא. רובם הדגישו כי לצבא ולמדינת ישראל יש אינטרסים השזורים היטב בגרסאות הרשמיות שמספקים להם הגורמים השונים מענף תב"ל ומדובר צה"ל. האינטרסים של הצבא ברורים כל העת בעבודה עם הענף ולכתבים ברור שמטרתו של החייל המתלווה אל כתב החוץ היא "שהכתב לא יראה דברים שהוא לא אמור לראות ולא יכתוב דברים נוראיים" (ז', ריאיון אישי, 23 בנובמבר 2017). אחד מכתבי החוץ אף התבטא כי "כמו כל צבא, הם משקרים וכשיש עימות הם משקרים עוד יותר" (ט"ז, ריאיון אישי, 29 בדצמבר 2017). כתב אחר הרחיק לכת וטען כי "הצבא משקר כל הזמן וכיסוי הסיפור האמיתי שואף לאפס" (י"ט, ריאיון אישי, 15 בינואר 2017). חלק מן הכתבים הביע תחושת תסכול וכעס על כך

שלמרות היחסים החמים לכאורה עדיין אין סומכים עליהם די הצורך וכתוצאה מכך בודקים ועוקבים אחריהם כל העת.

יעילותו של ענף תב"ל כספק מידע לכתבים הזרים

אטרקטיביות התכנים שמספק ענף תב"ל תלויה בעניין שמגלה הקהל הבין-לאומי ובמשאבים העומדים לרשות הכתבים בכל זמן נתון. "אנחנו חייבים להצדיק את ההוצאות שלנו בזמן, בדלק ובמשכורת", אמר אחד מהם. "אם אנחנו לא בטוחים שזה יעניין את הקהל שלנו – חבל על הזמן שלנו. אבל אם יכניסו אותנו לחדר מצב שבו רואים את חיל האוויר הסורי או ייזמו שיחה עם קצין מצרי, בטח שנהיה שם" (י"ב, ריאיון אישי, 27 בדצמבר 2017). טענה חוזרת בראיונות עם כתבי החוץ נגעה לתכנים שמספק דובר צה"ל, תכנים הנתפסים לעיתים בעיני הכתבים כ"רזים" וכבעלי אופי מקומי. כך לדוגמה טען אחד הכתבים כי סיפורו של חייל בודד או סיקור תרגילים צבאיים עשויים לעניין את הקהל הישראלי, אך אינם נחשבים חדשות מעניינות ומושכות תשומת לב עבור הקהלים של התקשורת הזרה. נושאים טכנולוגיים דוגמת מנהרות, מערכות נשק חדשות, הגנת סייבר ופיתוחים טכנולוגיים עשויים לעניינם, אך אלה אינם רבים, ככל הנראה בגלל הרגישות הביטחונית. לעיתים, כדי לנסות להשפיע על אופיו של הסיקור, מעניק הענף בלעדיות לכתב כזה או אחר (לרוב ממערכות גדולות בלבד) או יוצר עבורו חוויה ייחודית ומשמעותית.

דרך נוספת של ענף תב"ל להשגת סיקור חיובי או מאוזן היא למצוא נקודות השקה רלוונטיות בהתאמה לאירועים המתרחשים בעולם. יתרונה העצום של מדינת ישראל המנוסה באירועים ביטחוניים שונים, מנוצל כדי להעניק לכתבים הזרים בישראל עומק והבנה על אירועים דומים שמתרחשים בעולם (מפגע בודד, פיגועי דריסה וכדומה). חיבור כזה בין הניסיון הישראלי לאקטואליה הבין-לאומית "צריך להיעשות בצניעות ובחכמה", טען אחד המרואיינים, ובשמירה על איזון ושיקול דעת, מהטעם הברור שהתבטאות מעין זו יכולה להישמע לאוזן זרה כיהירות מוגזמת ולא מידתית.

אחת הטענות כלפי דובר צה"ל, שחזרה על עצמה בכל הראיונות, הייתה תחושת הקיפוח של כתבי החוץ בהשוואה לתקשורת הישראלית.⁷ לטענתם של רבים מכתבי החוץ שהתראיינו למחקר זה, שנים הייתה קדימות ברורה ומובנה של התקשורת הישראלית בכל הממדים, בשעה שכתבי החוץ חשו ועודם חשים שהם מקבלים "שאריות" ממקורות המידע של הדיפלומטיה הציבורית הישראלית ובכלל זה ענף תב"ל. אחד מן המרואיינים טען שהפרדה בין התקשורת הישראלית לתקשורת הבין-לאומית מיותרת כי היום "כולם מקושרים לכולם וחלק מהכתבים הישראלים עובדים עבור התקשורת הזרה" (י"א, ריאיון אישי, 18 בספטמבר 2017). אחרים הביעו הבנה לצורך להבחין בין התקשורת הישראלית לזו הזרה בגלל ההבדלים הבולטים בתכנים ובדגשים שמעבירים אליהם גופי הדיפלומטיה הציבורית הישראלית. בהקשר לעניין זה עלה טיעון נוסף

של רוב הכתבים הזרים הישראלים, אשר נגע בתחושת ההחמצה הגדולה הקשורה לעובדה שבקרב כתבי החוץ אין תפקיד מקביל לתפקידו של הכתב הצבאי (כ"צים) בתקשורת הזרה.⁸ מבחינת הכתבים הזרים שהם ישראלים, לחסר זה יש השפעה ניכרת על תחום התוכן ועל יכולת הסיקור שלהם, מפני שכתבי החוץ אינם שותפים לתדרוכים של כתבים צבאיים מהתקשורת הישראלית. על כן, לטענתם, לעולם לא יהיו הראשונים לקבל מידע ולעולם לא ייחשבו קרובים וחיוניים למקורות המידע כפי שנתפסים הכתבים הישראלים. עובדות אלה מחזקות את תחושתם של כתבי החוץ ככתבים מוערכים פחות ושדובר צה"ל אינו סומך עליהם.⁹ אחד מן הכתבים העלה בזהירות רבה השערה שהסיבה העיקרית לעובדה שאין כתבים צבאיים זרים היא כי בחטיבת דובר צה"ל לא רוצים להרגיז את הכתבים הצבאיים הישראלים "שמונעים על-ידי אגו" ולכן היא מבכרת להשאיר הפרדה זו על כנה (א', ריאיון אישי, 28 בינואר 2017).

טרוניה נוספת הקשורה באי-שוויון ביחס אליהם ואל כתבי החוץ נשמעה בשיחות עם כתבי חוץ ששייכים למערכות תקשורת בינוניות וקטנות. מטבע הדברים יש יחס שונה לכתבים ממערכות תקשורת בסדרי גודל שונים, אך לטענתם הפערים צורמים ומקשים מאוד על עבודתם העיתונאית. תחושות אלה מלוות חלק מכתבי החוץ כבר שנים רבות. כך לדוגמה כבר בשנות השמונים הביעו כתבים אירופים ואחרים את תסכולם עקב "העדפה ברורה של נציגי אמצעי התקשורת האמריקניים הגדולים [...] וכי ממשלת ישראל אינה מעוניינת להסתכסך עם עיתונים כמו ניו-יורק טיימס, וושינגטון פוסט או הרשתות הגדולות" (קיסרי, 1986). דברים אלה מציגים פערים בתפיסות בין שני הצדדים לנוכח העובדה שבכירי ענף תב"ל הצהירו בראיונות עימם שהם מטפלים בכלי התקשורת הזרה באופן שוויוני "בכפוף לשיקולים מקצועיים". מן הסתם הפערים בין הצדדים בסוגיה זו נוגעים במישרין לשאלת התקציב ולסדרי העדיפויות של חטיבת דובר צה"ל, שצרכיה רבים ותקציבה משמעותי, אך בכל זאת מוגבל.

סוגיות אי השוויון משמשות דוגמה נוספת לחשיבות שבהשגת משוב מכתבי החוץ. הגם שישנם הסברים אובייקטיביים ומתקבלים על הדעת לאותה איפה ואיפה הנהוגה בענף תב"ל ביחסו למערכות תקשורת גדולות וקטנות או להבדלים ביחס לכתבים ישראלים ולכתבים זרים-ישראלים, ביטויים נשנים אלה מצביעים על מורת רוח ועל תחושה של חוסר שוויון ונחיתות בקרב חלק מכתבי החוץ. נדרש לכך מענה כלשהו או לפחות התייחסות ודיון מעמיק בחטיבת דובר צה"ל.

האנשים שמאחורי התפקידים: הקשרים שבין הצדדים

מחקרים הראו כי קשר אישי בין כתב החוץ למקור המידע שלו עשוי להשפיע על סיקור מאוזן ואף חיובי (Taylor, 2003; Jo & Kim, 2004; Avraham & Ketter, 2008). בקרב בכירי ענף תב"ל הדעות על נחיצותו של קשר זה אינן אחידות ומכאן גם ההבדל בגישתם לגיבוש אסטרטגיית היחסים בין הצדדים ויישומה. טענה מעניינת שעלתה ביחס

להידוק הקשר בין ענף תב"ל לכתבים הזרים עסקה במרחק הפיזי שבין החטיבה לכתבים כגורם מרכזי. כך, לדוגמה, נטען שכאשר מקום מושבו של ענף תב"ל היה בבניין JCS בירושלים, המאכלס את רוב מערכות התקשורת הזרה, שכנות זו הייתה מקרבת והועילה מאוד לקשר בין הצדדים.

"ההחלטה לשהות באותו בניין לא הייתה מקרית ונבעה מאסטרטגיה ברורה. החלטנו לא לייצר חיץ בינינו ובין הכתבים", אמר לנו אחד הגורמים הבכירים בענף תב"ל. "עברנו לבניין הכתבים כדי שיהיה מגע. קרבה פיזית. במעלית, בקפיטריה [...] זה אפשר לנו בין היתר, להתמודד יותר טוב ובהצלחה בזמני חירום. הנושא של חירום וקרבה פיזית אין להם תחליף. אם צריך יורדים לחדר דיונים ויש אחוזה גבוהים. היינו נגישים וזה עורר מוטיבציה יותר גדולה" (כ"ג, ריאיון אישי, 1 בנובמבר 2017). הנחת העבודה לקרבה הפיזית הייתה שכתב שנמצא עם אנשי הענף בקשרים בין-אישיים קרובים ינהג ביתר הוגנות באשר לאופן הסיקור (שם).

השינויים במיקום הענף נעשו בתקופתו של סא"ל פיטר לרנר, ראש ענף תקשורת בין-לאומית (2015-2017), כאשר החטיבה הועברה לבית סוקולוב בתל אביב. גורם בכיר אחר הסביר את חשיבותו של הקשר הבין-אישי: "דרך קשרים אישיים וסגנון חברי, אפשר 'למכור' סיפור". גורם בכיר אחר מן הענף הציג תפיסת עולם הפוכה לגמרי: "לא ראוי שאנשי צבא יהיו בקשר בינאישי עם כתבים" (כ"ד, ריאיון אישי, 12 באוקטובר 2017). היחסים הבין-אישיים עם כתבי החוץ תלויים בראש ובראשונה בתפיסת עולמו של העומד בראש הענף. כאשר ראשי הענף ראו חשיבות בקשר זה, הושקעו בכך מאמצים ומשאבים. כאשר בוחנים את צידו השני של המטבע, כיצד רואים כתבי החוץ את טיב הקשרים הבין-אישיים עם גורמים מענף תב"ל, התשובות המתקבלות מגוונות אף הן. נמצאו לא מעט כתבים שדיווחו על מערכת יחסים תקינה בין הצדדים, הכוללת הקשבה והבנה לצורכיהם, אך כמה כתבים ציינו שתדירות הממשקים עם הענף נמוכה מדי ואינה מספקת. חלק מן הכתבים ציינו כי נפגש רק פעם אחת ויחידה עם קצין בכיר או זוטור בענף ומפגש אחד כזה אין בו די ליצירת קשר מקצועי משמעותי בין הצדדים. באופן כללי, נטיית הכתבים לכונן קשרים בין-אישיים דומה לזו של בכירי הענף. יש בהם מי שמעוניינים בקשר עמוק יותר עם גורמים מענף תב"ל וסוברים שקשר כזה יכול לסייע להם לקבל תמונה מלאה יותר על המתרחש בזירה שאותה הם מסקרים, במיוחד אם הוא מאפשר שיח שהוא מעבר לרשמיות המאפיינת את הודעות דובר צה"ל. הללו התייחסו לכך שקשר אישי רציף המבוסס על אמון בין שני הצדדים משפיע גם על יחסם לבקשות לשינוי תכנים בפרסומיהם.

אפשר להבין את הגישות השונות שהוצגו משני הצדדים מדבריהם של שני כתבי חוץ. בעוד האחד אמר בריאיון עמו כי "בסוף הכול מתמצה במערכת היחסים הבין-אישיים", טען השני כי הוא נזהר מאוד מקשרים אישיים עם גורמים בדובר צה"ל וכי הוא מקפיד לשמור על קשרים קורקטיים ומקצועיים גרידא, כדי שלא יזלגו אל סיקורו

שיקולים בלתי ענייניים המבוססים על חברות. "מכיוון שאין לי קשרי חברות איתם", אמר הכתב, "אני גם לא מרגיש מחויב לכתוב מה שהם רוצים" (כ', ריאיון אישי, 22 באוקטובר 2017). אם כך, עבור חלק מכתבי החוץ קשר בין־אישי איננו רק מיותר אלא אף נתפס כסתירה ליושרתם המקצועית. תמונת המצב שעולה מן המשובים הללו מדגימה שיש להכיר מקרוב את הציפיות השונות של כתבי החוץ ולבחון למי מהם יש עניין בהידוק הקשר ועם מי ניסיונות כאלה עלולים להשיג את ההיפך הגמור: רגיעה וריחוק. מנגנון של משוב ותקשורת דו־כיוונית עשוי לסייע במיפוי הצרכים המגוונים והתפיסות השונות בקרב כתבי החוץ השוהים בישראל.

אחרית דבר

מדינת ישראל מפעילה מערך דיפלומטיה ציבורית מסועף, שמנסה לתמרן בין הצורך לתת מענה לשאלות קשות בדבר הסכסוך של מדינת ישראל עם שכנותיה, ובין הצורך להאיר היבטים שמעבר לסכסוך הישראלי־פלסטיני ולסוגיות מדיניות מורכבות אחרות. תחומי דעת רבים, דוגמת יחסים בין־לאומיים, יחסי ציבור ומיתוג מדינות העשירו את עולם המחקר והעניקו לו את אופיו הבין־תחומי. מחקר זה הוא צעד ראשון בניסיון להוסיף נדבך חסר מאוד, אך חשוב למחקר: הבנה שיטתית ועמוקה יותר של היחסים בין גופי הדיפלומטיה הציבורית בישראל כמקורות מידע ובין כתבי החוץ כמקבלי מידע. היחסים בין מקורות המידע למקבליהם נושא טעון, מורכב ורב־ממדי. בניתוח מערכת היחסים בין ענף תב"ל ובין כתבי החוץ עלינו לזכור כל העת שאין מדובר בקבוצת אנשים הומוגנית, אלא בקבוצה שמורכבת מאנשים שונים מאוד. עם זאת, מן הדברים שעלו בראיונות עולות כמה סוגיות שדורשות ליבון והעמקה. קיים נוהג למדוד את מידת ההצלחה של גופי הדיפלומטיה הציבורית בתחום ההסברה בשני אופנים: בפן הכמותי (היקף הפרסומים על ישראל) ובפן התוכני (האם הפרסום על ישראל שלילי, חיובי או מאוזן). כדי להגיע לסיקור חיובי או מאוזן מבצעים גופי הדיפלומטיה מהלכים רבים הן במישור המקצועי הן במישור הבין־אישי. במהלכים אלה מושקעים מאמצים ומשאבים אדירים של ארגונים ושל הפרטים בתוכם. מסקירת הספרות בתחום הדיפלומטיה הציבורית הישראלית עולה כי רוב המחקרים מתמקדים בניתוח מאמצים תקשורתיים, פעולות ומהלכים של אותם גופים, אולם אין כמעט למצוא ספרות מחקרית שממקדת את המבט בצד השני של המטבע: כתבי החוץ והאופן שבו הם תופסים את מאמצי ההסברה הללו. מן המחקר עולה כי בממשק המקצועי בין האנשים יש חשיבות מכרעת לבחינת התפיסות הסובייקטיביות של הצדדים את מאמצי גופי הדיפלומטיה הציבורית. אין די בשימוש באסטרטגיות מגוונות; נדרשת העמקה בהבנת האופן שבו מתקבלים ונתפסים אותם מהלכים, אסטרטגיות ומסרים. על גופי הדיפלומטיה הציבורית להציב מראה תמידית, אשר בעזרתה יוכלו לבחון את תפקודם והיא תשקף עבורם כיצד מתקבלים מאמציהם בצד השני. כאשר מפגישים את הממצאים העולים מן הראיונות הן עם גורמים

בענף תב"ל הן עם כתבי החוץ, מתקבלת תמונה מעניינת המאירה כמה נקודות חשובות על הלימה בין תפיסות הצדדים, אך גם על כמה פערים הראויים לדיון מעמיק יותר. לצד השיבה מתמדת על פיתוח אסטרטגי וטקטי, נדרש חקר מעמיק בפרקי זמן קבועים של משוכים המתקבלים מ"השטח", מכתבי החוץ. אומנם בענף תב"ל מבקשים מדי פעם לקבל משוב על עבודתם, אולם בקשות אלה ספורדיות ואינן חלק מהליך משוב ובקרה קבוע ושיטתי של הענף, אלא אקראיות ואישיות של חיילים או של קצינים בענף. פיתוחם של מנגנוני משוב ובקרה מוסדרים, שבהם הכתבים יכולים להתבטא באופן חופשי בלי לחשוש שיבולע להם, יאפשרו לגורמי הדיפלומטיה היכרות חשובה עם פרשנויות ועם תפיסות שונות של כתבי החוץ הנוגעות לעבודתם המשותפת. מנגנון מעין זה עשוי לסייע במיפוי החוזקות והחולשות ביחסים הללו כמטרה להשתכלל ולהשתפר בעבודה ולהפכה למועילה יותר.

הערות

- 1 בדיון סמנטי על השימוש במונח "כתבים זרים" היה בדובר צה"ל ניסיון לשנותו ל"כתבי חוץ" בשל הריחוק האסוציאטיבי העולה מצמד המילים "כתבים זרים". אף שזהו התרגום המוכר יותר מהשפה האנגלית לפונקציה זו (foreign correspondents), במאמר זה בחרנו להיצמד למונח "כתבי חוץ", כפי שנהגו במאמרים קודמים בנושא זה בכתב עת זה ובכמות אקדמיות נוספות. ראו ליבס ופירסט, 2005; לפיד ומגן, 2017; מן, 2015.
- 2 למעט מדור תקשורת ערבית שהפך לתחום נפרד.
- 3 כתבים זרים-זרים המגיעים לישראל לשהות של עד חמש שנים ובהמשך ממשיכים למקום ו/או תפקיד אחר' וכתבים זרים-ישראלים המתגוררים בישראל, בעלי אזרחות ישראלית או שלבן/בת זוגם אזרחות ישראלית.
- 4 הדגש במחקר היה על תפיסות כתבי החוץ ולכן עלה מספרם באופן ניכר על מספרם של אנשי דובר צה"ל.
- 5 נושא זה מורכב מאוד וניכר תסכולם הגדול של הכתבים הזרים. מנקודת מבטו של הממסד הביטחוני זהירות במידע הגיונית וסבירה נוכח האתגרים הביטחוניים, במיוחד לאור תקריות לאורך השנים בין הצדדים סביב הנחיות הצנזורה הצבאית על מידע האסור בפרסום. במובן הזה קיימים בין הצדדים יחסים ארוכי שנים של כבדהו וחשדהו. ראו: זלמנוביץ וליבסקר, 2002; לבוביץ, 2001; ליס, 2016; פרסיקו, 2018.
- 6 מבקר המדינה כתב לאחר מבצע "צוק איתן" כי היו בו "יותר מדי דוברים על מדים ופחות מדי נוכחות של אנשי חליפות". ראו מבקר המדינה, 2015.
- 7 טענות אלה נשמעות מקום המדינה ועד היום.
- 8 חלק מן הכתבים הזרים הם ישראלים ששירתו או משרתים בצבא.
- 9 הגוף המאשר את תפקיד הכתב הצבאי הוא משרד הביטחון בשיתוף עם צה"ל. לתפקיד יש מרכיבים מוגדרים אשר הכתבים הזרים לא עומדים בהם, כמו סיווג ביטחוני.

מקורות

אבירי, ש' (2002). "ללא ימי חסד", *העין השביעית*, 19.2.2016, נדלה בתאריך 28.7.2019 מן האתר <https://www.the7eye.org.il/27706>
 אברבך, ל' (2016). "יר"ר התאחדות העיתונאים הזרים בישראל: מג"ב אגרסיבי מדיי", *גלובס*. נדלה

- בי-28.7.2019 מן האתר <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001104930> אברהם, א' (2016). "התקשורת הזרה: לשאוף להגינות", **ישראל היום**, 23.2.2016. נדלה בתאריך <https://www.israelhayom.co.il/opinion/359033> מן האתר 29.7.2019
- איזיקוביץ, ג' (2009). "500 כתבים זרים על הגדר, מחכים לאישור", **הארץ**, 5.1.2009. נדלה בתאריך <https://www.haaretz.co.il/gallery/1.3353354> מן האתר 29.7.2019
- אייכנר, א' (2015). "הכתבים הזרים נעלבו – משרד החוץ הסיר את סרטון האנימציה", *Ynet*, 21.6.2015. נדלה בי-28.7.2019 מן האתר: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4670950,00.html>
- אלוביץ, א' (2013). "דובר או צנזור? בחינת התפקוד של דובר צה"ל במלחמת לבנון השנייה ובמבצע 'עופרת יצוקה'", **מערכות**, 452, עמ' 38-43.
- באלינט, ע' (2000). "טילי מילים", **העין השביעית**, 29, עמ' 6-9.
- ביגמן, ע' (2012). "דובר צה"ל עולה לרשת", **מידה**, 24.12.2012. נדלה בתאריך 28.7.2019 מן האתר <https://mida.org.il/2012/12/24>
- בניהו, א' (2011). "מדוברות לדיפלומטיה צבאית", **עיונים בביטחון לאומי**, 17, עמ' 7-58.
- בניהו, א' (2012). "מלחמת ההסברה בעידן הדיגיטלי", **מערכות**, 445, עמ' 4-9.
- ברק, ר' (2011). "ישראל מתייחסת לעיתונאים הזרים כמו לעובדים זרים", **גלובס**, 26.12.2011. נדלה בי-28.7.2019 מן האתר <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000709583>
- גורמן, ה' (2008). "עופרת יצוקה: הדיפלומטיה הציבורית במבחן", **עדכן אסטרטגי**, 11, 4, עמ' 31-34.
- גולדברג, ג' (2009). "שאלה של אמון", **העין השביעית**. נדלה בתאריך 28.7.2019 מן האתר <https://www.the7eye.org.il/23492>
- דרום, נ' (2015, 25 בפברואר). "כך פועל צבא היח' צנים של דובר צה"ל כדי לקדם את המותג החזק במדינה", **הארץ**, 25.2.2015. נדלה בתאריך 1.8.2019 מן האתר <https://www.haaretz.co.il/magazine/premium>
- דרטווה, ס' (2015). "דיגיטל בחזית", **הרצאה בכנס DIGIT בשנת 2015**, המרכז הבינתחומי, הרצליה.
- הופשטיין, א' (2009). "רעשי רקע", **העין השביעית**, 25.1.2009. נדלה בתאריך 29.7.2019 מן האתר <https://www.the7eye.org.il/24143>
- הכט, ר' (2017). "ישראל מגרשת עיתונאי הולנדי שמתח ביקורת על הכיבוש בטענה שלא עמד בכללים", **הארץ**, 3.5.2017. נדלה בי-28.7.2019 מן האתר <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.4063010>
- הלפרין, מ' (2011). **דובר צה"ל מודיע**. תל אביב: משכל, ידיעות אחרונות.
- הסמן, ר' (2008). **מיתוג ישראל – שיווק מדיני במצב קונפליקט מתמשך: נייר עמדה**. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, ביה"ס לממשל ולמדיניות ע"ש הרולד הרטוך.
- הרכבי, י' (1990). **מלחמה ואסטרטגיה**. תל אביב: משרד הביטחון.
- זלמנוביץ, ט' וא' ליבסקר (2002). "הראינו להם מה זה", **גלובס**. נדלה בי-28.7.2019 מן האתר <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=628915>
- חטואל רדושיצקי, מ' (2015). "ישראל ואפרטהייד בשיח הבינלאומי", **עדכן אסטרטגי**, 18, עמ' 93-101.
- חט-סרנגה, י' (2010). "בין מלחמת לבנון השנייה לעופרת יצוקה", **מערכות**, 430, עמ' 52-59.
- חט-סרנגה, י' (2015). "דיפלומטיה ציבורית צבאית", **שם**, 446, עמ' 11-19.
- יגר, מ' (1986). **לתולדותיה של מערכת הסברת החוץ של ישראל**. תל אביב: הוצאת להב.
- ירחי, מ' (2015). "דיפלומטיה ציבורית בעידן של טרור", **מסגרות מדיה**, 14, עמ' 87-111.
- כץ, א' (2014). "מבצע צוק איתן: נערכים לתקשורת עולמית – חמ"ל צפוי לקום באשקלון", *ICE*, 8.7.2014. נדלה בתאריך 29.7.2019 מן האתר <http://www.ice.co.il/media/news/article/389500>
- לבוביץ, ש' (2001). "דובר צה"ל? קשה להאמין", **הארץ**, 22.1.2001. נדלה בי-29.7.2019 מן האתר <https://www.haaretz.co.il/1.766653>
- לימור, י' וב' לשם (2015). "מבצע צוק איתן: דוברות צבאית במלחמה – מסגרות פתוחה לפתיחות סגורה", **קשר**, 47, עמ' 76-87.

- לימור י', ב' לשם ול' מנדלזיס (2014). **יחסי ציבור: אסטרטגיה וטקטיקה**, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה. לים, י' (2016). "עיתונאים זרים זומנו לפורום בוועדת חוץ וביטחון לתת הסברים על סיקור הסכסוך", **הארץ**, 9.2.2016. נדלה ב־29.7.2019 מן האתר <https://www.haaretz.co.il/misc/writers/> לפי, א' וכ' מגן (2017). "לשכת העיתונות הממשלתית: 'הידיים' המסייעות ל'מוח' בדיפלומטיה הציבורית", **קשר**, 50, עמ' 167-177.
- מבקר המדינה (2007). **הערכות העורף ותפקודו במלחמה לבנון השנייה: דוח שנתי 58א**. נדלה בתאריך 1.8.2019 מן האתר <http://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Pages/353.aspx?entity&AspxAutoDetectCoo> מבקר המדינה (2015). **פעולות מערך ההסברה והדיפלומטיה הציבורית במשרד החוץ: דוח שנתי 166**. נדלה בתאריך 1.8.19 מן האתר <https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Pages/537.aspx#> מימוני, מ' (2013). "לא רק נגד בר רפאלי: איך הפך דובר צה"ל למעצמת יח"צ", **NRG**, 19.3.2013. נדלה בתאריך 29.7.2019 מן האתר <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/54/ART2/453/123.html> מן, ר' (2015). "הקרב הראשון במלחמת ההסברה של מדינת ישראל: הטיפול בכתבי החוץ ב־1948", **קשר**, 47, עמ' 43-50.
- מן, ר' (2014). "מאון ועד אוף", **העין השביעית**, נדלה ב־25.7.2019 מן האתר <https://www.the7eye.org.il/97696> מניב, א' (1982). "בעיני הזר: שיח כתבים זרים בישראל", **מגוון: לשאלות חברה ומדינה**, עמ' 22-30. נוסק, ה' וי' לימור (2005). "צבא ותקשורת במאה העשרים ואחת", בתוך: אודי לבל (עורך), **ביטחון ותקשורת: דינמיקה של יחסים (עמ' 69-100)**, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. פרסיקו, א' (2009). "דובר צה"ל מודיע", **העין השביעית**, 8.1.2009. נדלה ב־29.7.2009, מן האתר <https://www.the7eye.org.il/24099> פרסיקו, א' (2018). "עיתונאי לא הורשה להיכנס למעון ראש הממשלה", **שם**, 26.6.2018. נדלה ב־29.7.2019 מן האתר <https://www.the7eye.org.il/294351> קומנשטר-שוורץ, ח' (2013). "אסטרטגיה תקשורתית לצבא בעידן המידע", **מערכות**, 448, עמ' 24-29. קיסרי, ג' (1986). "הצנזורה חסרת אונים נוכח ההדלפות של כתבי החוץ", **מעריב**, 25.12.1986, עמ' 13. רינגל-הופמן, א' (2007). **המדיניות התקשורתית של צה"ל בעימות המוגבל**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן. שטיינמן, מ' (2016). "שני כתבים של 'רושינגטון פוסט' עוכבו לחקירה בחדר הסתה", **וואלה**, 16.2.2016. נדלה ב־29.7.2019 מן האתר <https://news.walla.co.il/item/2935557> שי, נ' (2013). **מלחמדיה: ישראל, העולם והקרב על התודעה**. תל אביב: משכל, ידיעות אחרונות. שי, נ' (2016). **חץ ברשת: ישראל במאבק על דעת הקהל העולמית (האוניברסיטה המשודרת)**. בן שמן: מודן. שניידר, ג' (2018). "טרור העיפונים: סיור לתקשורת הזרה בעוטף עזה ביוזמת לשכת העיתונות הממשלתית", **הידברות**, 10.7.2018, נדלה בתאריך 29.7.2019 מן האתר <https://www.hidabroot.org/article/236837> שנער, ד' (2009). **מסמך נאמן: דיפלומטיה ציבורית בישראל**. ירושלים: משרד החוץ.

- Alberg, T. & J. Curran (2012). *How Media Inform Democracy: A Comparative Approach*. New York: Taylor & Francis.
- Anholt, S. (2009). *Places: Identity, Image and Reputation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Archetti, C. (2012). "Which Future for Foreign Correspondence? London Foreign Correspondents in the Age of Global Media", *Journalism Studies*, 13(5-6), pp. 847-856.
- Attias, S. (2012). "Israel's New Peer-to-peer Diplomacy", *The Hague Journal of Diplomacy*, 7(4), pp. 473-482.
- Avraham, E. (2009). "Marketing and Managing Nation Branding during Prolonged Crisis: The Case of Israel", *Place Branding and Public Diplomacy*, 5(3), pp. 202-212.
- Avraham, E. & E. Ketter (2008). *Media Strategies for Marketing Places in Crisis*. Oxford, UK:

- Elsevier Inc.
- Barkho, L. (2010). *News from the BBC, CNN, and Al-Jazeera: How the Three Broadcasters Cover the Middle East*. New York: Hampton Press.
- Baum, M. & P. Potter (2008). "The Relationships between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis", *Annual Review of Political Science*, 11, pp. 39-65.
- Berkowitz, D. & R. E. Gutsche Jr (2012). "Drawing Lines in the Journalistic Sand: Jon Stewart, Edward R. Murrow, and Memory of News Gone by", *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 89(4), pp. 643-656.
- Blasi, B. (2009). "Implementing Peace Journalism: The Role of Conflict Stages", *Conflict & Communication*. Retrieved from http://www.cco.regener-online.de/2009_2/pdf/blaesi_2009.pdf
- Boudana, S. (2010). "On the Values Guiding the French Practice of Journalism: Interviews with Thirteen War Correspondents", *Journalism*, 11(3), pp. 293-310.
- Bourdon, J. (2016). "Strange Strangers: The Jerusalem Correspondents in the Network of Nations", *Journalism*, 17(6), pp. 760-775.
- Brüggemann, M., G. Keel, T. Hanitzsch, G. Götzenbrucker & L. Schacht (2016). "Diverging Worlds of Foreign Correspondence: The Changing Working Conditions of Correspondents in Germany, Austria, and Switzerland", *Sage Journal*, 18(5), pp. 539-557.
- Caldwell, W.B., A. Menning & D.M. Murphy (2009). "Learning to Leverage New Media: The Israeli Defense Forces in Recent Conflicts", *Military Review*, 8 (98), pp. 2-10.
- Carruthers, S. (2011). *The Media at War*. London: Palgrave Macmillan.
- Caspi, D. & D. Rubinstein (2017) *Reporting the Middle East: Challenges and Chances*. Singapore City: World Scientific Publishing Co.
- Catignani, S. (2009). "Variation on a Theme: Israel's Operation Cast Lead and the Gaza Strip Missile Conundrum", *The RUSI Journal*, 154(4), pp. 66-73.
- Choi, J. (2010). "The Representation of North Korean National Image in National Newspapers in the United States", *Public Relations Review*, 36(4), pp. 392-394.
- Clarke, J. & M. Bromley (2012). *International News in the Digital Age: East-west Perceptions of a New World Order*. New York: Routledge.
- Cohen, Y. (1996). "Foreign Press Corps as an Indicator of International News Interest", *Gazette Leiden, Netherlands*, 56(2), pp. 89-100.
- Cohen, Y. (2014). "Foreign Correspondents in Israel, and the Arab-Israeli Conflict and Peace Process", *Journal of Arab & Muslim Media Research*, 7(2-3), pp. 127-143.
- Cull, N.J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figueroa Press.
- Dell'Orto, G. (2013). *American Journalism and International Relations: Foreign Correspondence from the Early Republic to the Digital Era*. New York: Cambridge University Press.
- Dell'Orto, G. (2015). *AP Foreign Correspondents in Action: World War II to the Present*. New York: Cambridge University Press.
- Dodd, M. & S. Collins (2017). "Public Relations Message Strategies and Public Diplomacy 2.0: An Empirical Analysis Using Central-Eastern European and Western Embassy Twitter Accounts", *Public Relations Review*, 43(2), pp. 417-425.
- Dunsky, M. (2013). *Pens and Swords: How the American Mainstream Media Report the Israeli-Palestinian Conflict*. New York: Columbia University Press.
- Fahmy, S. & B. Eakin (2014). "High Drama on the High Seas Peace versus War Journalism Framing of an Israeli/Palestinian-related Incident", *International Communication Gazette*,

- 76, 1, pp. 86-105.
- Fridman, M. (2014). "An Insider's Guide to the Most Important Story on Earth", *Tablet Magazine*. Retrieved from <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/183033/israel-insider-guide>
- Gans, H.J. (2004). *Deciding Whats News*. Illinois: Northwestern University Press.
- Gilboa, E. (2000). "Mass Communication and Diplomacy: A Theoretical Framework", *Communication Theory*, 10 (3), pp. 275-309.
- Gilboa, E. (2005). "Media-broker Diplomacy: When Journalists Become Mediators", *Critical Studies in Media Communication*, 22(2), pp. 99-120.
- Gilboa, E. (2006). "Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy", *Israel Affairs*, 12(4), pp. 715-747.
- Gilboa, E. & N. Shai (2010). "Rebuilding Public Diplomacy: The Case of Israel", Retrieved from <http://cic.biu.ac.il/cic.biu.ac.il/originals/>
- Hachten, W. & J. Scotton (2015). *The World News Prism: Digital, Social and Interactive*. London: John Wiley & Sons.
- Hachigian, D. & K. Hallahan (2003). "Perceptions of Public Relations Web Sites by Computer Industry Journalists", *Public Relations Review*, 29(1), pp. 43-62.
- Hannerz, U. (2012). *Foreign News: Exploring the World of Foreign Correspondents*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Heemsbergen, L. J. & S. Lindgren (2014). "The Power of Precision Air Strikes and Social Media Feeds in the 2012 Israel-Hamas Conflict: 'Targeting transparency'", *Australian Journal of International Affairs*, 68(5), pp. 569-591.
- Jo, S. & Y. Kim (2004). "Media or Personal Relations? Exploring Media Relations Dimensions in South Korea", *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 81(2), pp. 292-306.
- Kalb, M. & C. Saivetz (2007). "The Israeli-Hezbollah War of 2006: The Media as a Weapon in Asymmetrical Conflict", *The Harvard International Journal of Press Politics*, 12(3), pp. 43-66.
- Kampf, Z. (2014). "News Media and Terrorism: Changing Relationship, Changing Definitions", *Sociology Compass*, 8(1), pp. 1-9.
- Macnamara, J. (2010). *The 21st Century Media (r) Evolution: Emergent Communication Practices*, New York: Peter Lang.
- Magen, C. & E. Lapid (2016). "Facing Peace and War: Israel's Government Press Office, 1948-2014", *Public Relations Review*, 42(5), pp. 776-786.
- Magen, C. & E. Lapid (2017). "Israel's Military Public Diplomacy Evolution: Historical and Conceptual Dimensions", *Public Relations Review*, 44(2), pp. 287-298.
- McLaughlin, G. (2016). *The War Correspondent*. London: Pluto Press.
- Murrell, C. (2014). *Foreign Correspondents and International Newsgathering: The Role of Fixers*. New York: Routledge.
- Otto, F. & C. Meyer (2012). "Missing the Story? Changes in Foreign News Reporting and their Implications for Conflict Prevention", *Media, War & Conflict*, 5(3), pp. 205-221.
- Seib, P. (2005). *Media and Conflict in the Twenty-first Century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Shai, N. (1998). *The Spokesperson in the Crossfire: A Decade of Israeli Defense Crises from an Official Spokesperson's Perspective*. Boston, MA: Joan Shorenstein Center on the Press, Politics, and Public Policy, John F. Kennedy School of Government, Harvard University.
- Shavit, M. (2016). *Media Strategy and Military Operations in the 21st Century: Mediatizing the*

- Israel Defence Forces*. New York: Routledge.
- Sheafer, T. & I. Gabay (2009). "Mediated Public Diplomacy: A Strategic Contest over International Agenda Building and Frame Building", *Political Communication*, 26(4), pp. 447-467.
- Sheafer, T. & S. R. Shenhav (2009). "Mediated Public Diplomacy in a New Era of Warfare", *The Communication Review*, 12(3), pp. 272-283.
- Shenhav, S. R. & T. Sheafer (2010). "Incoherent Narrator: Israeli Public Diplomacy during the Disengagement and the Elections in the Palestinian Authority", *Israel Studies*, 15(3), pp. 143-162.
- Shlaifer, R. (2011). *Perspectives of Psychological Operations (PSYOP) in Contemporary Conflicts: Essays in Winning Hearts and Minds*. Aamosen, Denmark: Apollo Books.
- Stromback, J. & L. Nord, (2008). "Media and Politics in Sweden". Retrieved on february 2020 from https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/41626257/Communicating_Politics_Political_Communications_20160127-15460-1tq6hvp.pdf?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DCommunicating_Politics_Political_Communications.pdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A%2F20200208%2Fus-east-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20200208T133545Z&X-Amz-Expires=3600&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=732b8a296ba01ad2ae76ad1a3934d0dc65c7396b21671e9491f31cb66f0d0375#page=103
- Taylor, P. M. (2003). "Journalism under Fire: The Reporting of War and International Crises", in S. Cottle (ed.), *News, Public Relations and Power* (pp. 63-80). London: Sage.
- Zaharopoulos, T. (1990). "Cultural Proximity in International News Coverage: 1988 U.S. Presidential Campaign in the Greek Press". Retrieved from <https://doi.org/10.1177/107769909006700128>